

УДК 316.754:328.185

DOI <https://doi.org/10.32782/2707-9147.2024.104.8>

І. В. ПИГОЛЕНКО

кандидат філософських наук, доцент,
доцент кафедри соціології

Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

Ю. А. ПИГОЛЕНКО

викладач циклової комісії з педагогічної освіти
Фаховий коледж «Універсум»

Київського столичного університету імені Бориса Грінченка

ДОСЛІДЖЕННЯ КОРУПЦІЇ В УКРАЇНІ: ВИКЛИКИ СЬОГОДЕННЯ

Стаття присвячена розгляду поширення корупції в державних органах влади, впливу реформ на боротьбу з корупцією, аналізу результатів соціологічних досліджень щодо ставлення українців до корупції в органах державної влади та доброчесності державних службовців.

У статті обґрунтована актуальність та необхідність соціологічного дослідження проблеми корупції з метою її вимірювання та привернення уваги громадськості до її подолання.

Описано вплив реформ в системі державного управління на рівень поширення корупції в органах державної влади від місцевого до національного рівнів.

В статті здійснено аналіз результатів останніх досліджень щодо корупції, оцінка та ставлення українців до корупції, розглянуто показники вимірювання корупції та місце України в дослідженні «Індекс сприйняття корупції».

В статті використано результати соціологічних опитувань, проведених Соціологічною групою «Рейтинг» на теми: «Уявлення українців про культуру доброчесності» (20-23 вересня 2024 року), «Успіх чи ні? Як українці оцінюють реформування органів правопорядку та підтримку ЄС» (24–29 вересня 2024 року); Київським міжнародним інститутом соціології (КМІС) на замовлення Програми сприяння громадській активності «Долучайся!» у співпраці з Проектом USAID «Підтримка організацій-лідерів у протидії корупції в Україні «Взаємодія» (SACCI) на тему: «Стан корупції в Україні 2023: сприйняття, досвід, ставлення»; Інститутом соціології НАН України в рамках національного щорічного моніторингового репрезентативного опитування населення України (2023 рік).

Незважаючи на значну кількість наукових досліджень у сфері протидії корупції, проведення антикорупційних реформ, створення нових органів, спрямованих на боротьбу з корупцією в Україні, ця проблема не втрачає своєї актуальності та необхідності продовження наукових пошуків.

Ключові слова: корупція, влада, держава, реформа, децентралізація, доброчесність, дослідження корупції.

Постановка проблеми. В праці «Політичний порядок у мінливих суспільствах» Семюел Хантінгтон про корупцію відзначив: «корупція, певна річ, існує в будь-якому суспільстві, проте в одних вона явно поширеніша, аніж в інших, і сильніша в конкретні періоди розвитку суспільства. Складається враження, що її масштаби доволі тісно корелюють зі стрімкою соціально-економічною модернізацією» [2, с. 70].

Не минула ця проблема і нашу країну. З набуттям Україною незалежності в 1991 році, з процесом становлення державності та демократичною ладу, постійними соціально-політичними потрясіннями, циклами економічного підйому та падіння, під впливом як внутрішніх, так і зовнішніх факторів активно формувалася, видозмінювалася та еволюціонувала проблема поширення корупції в різних сферах суспільного життя: від побутового (хабарництво) до державного рівня (зловживання державними службовцями владними повноваженнями, доступом до розподілу матеріальних благ).

Кожен етап зміни влади в результаті революцій (Майдан 2004, Революція гідності) та виборчих процесів, а саме, президентських, парламентських та місцевих виборів знаменувався антикорупційними реформами в сфері державної влади. Як зазначає Френсіс Фукуяма, «звинувачення в корупції часто кидають не для того, щоб покращити роботу державного апарату, а щоб знищити політичного суперника. У суспільствах, в яких більшість політиків корумповані, виокремлення якогось одного для покарання за корупцію свідчить не про початок реформ, а про спробу захоплення влади. Розходження між реальністю та уявленням про корумпованість системи – одна з найбільших небезпек для вразливих нових демократій, які тільки намагаються консолідувати свої інститути» [21, с. 90].

Саме з цим і стикнулася наша країна, коли корупційні скандали, викриття, розслідування спрямовані в основному на опонентів. Після подій 2014 року влада країни активізувала антикорупційні дії по відношенню до державних службовців вищого рівня. Так, було створено Національне антикорупційне бюро (НАБУ), Державне бюро розслідувань (ДБР) та Національне агентство з питань запобігання корупції (НАЗК). Відбулися суттєві зміни у сфері державних закупівель, а саме заснування платформи для державних закупівель ProZorro. Для нашої країни додається проблема воєнного стану та військових дій на нашій території, що впливає як на реформи, так і на боротьбу з корупцією. Переважна більшість державних закупівель переорієнтовується на забезпечення оборони країни. І найгучніші корупційні скандали, постають саме у воєнній сфері, що підсилює як соціальну напругу в середині країни, так і увагу з боку країн-партнерів, що надають допомогу [28, с. 161].

Одним з етапів реформування в сфері органів державної влади та місцевого самоврядування стали процеси децентралізації державного управління. Оксана Шевчук в статті «Реформа децентралізації

в Україні як елемент правового механізму подолання корупції» робить висновок, що «незважаючи на ризики, варто визнати, що адміністративна децентралізація в Україні є одним із ефективних та успішних засобів боротьби з корупцією. Зміцнення органів місцевого самоврядування надасть посадовцям місцевого самоврядування більше можливостей контролювати використання місцевих коштів, сприятиме підвищенню підзвітності, що позитивно вплине на запобігання корупції, оскільки на місцевому рівні вона помітна, а тому її легше контролювати. У боротьбі з корупцією вкрай важливо надати громадянському суспільству контроль за діяльністю органів місцевого самоврядування, оскільки це зменшить шанси реалізації корупційних схем, які підживляють розвиток нашої країни з моменту її заснування» [22, с. 134].

Саме корупція в органах державної влади стає одним з основних факторів низького рівня довіри українців до представників влади.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Суттєвий внесок у наукове дослідження корупції зробили М. Вебер, С. Гантінгтон, М. Джонстон, Ж. Картьє-Брессон, Е. Райнерт, С. Роуз-Аккерман, А. Сміт, Ф. Фукуяма, А. Ханденхаймер та інші. Серед українських дослідників проблему корупції вивчають А. Бова, Л. Герасіна, М. Камлик, В. Коробов, М. Мельник, О. Міхєєва, Є. Невмержицький, Н. Холод, О. Шевчук та ін.

В даній статті здійснено аналіз результатів останніх досліджень щодо корупції, оцінка та ставлення українців до корупції, розглянуто показники вимірювання корупції та місце України в дослідженні «Індекс сприйняття корупції».

Незважаючи на значну кількість наукових досліджень у сфері протидії корупції, проведення антикорупційних реформ, створення нових органів спрямованих на боротьбу з корупцією в Україні, ця проблема не втрачає своєї актуальності та необхідності продовження наукових пошуків.

Метою даної статті є розгляд поширення корупції в державних органах влади, вплив реформ на боротьбу з корупцією, аналіз результатів соціологічних досліджень щодо ставлення українців до корупції в органах державної влади та доброчесності державних службовців.

Викладення основного матеріалу. Як відзначає Френсіс Фукуяма, «на сьогодні опубліковано гори статей і книжок про корупцію та її джерела, а також запропоновано багато можливих рецептів боротьби з нею. Та попри всі зусилля науковців у цьому питанні досі не розроблено загальновизнаної таксономії різних видів поведінки, які зазвичай згруповують під рубрикою корупції, у більшості означень корупції зроблено акцент на присвоєнні суспільних ресурсів задля отримання приватної вигоди. Для початку це досить зручне означення; згідно з ним, корупція притаманна насамперед державним апаратам, а не, приміром, бізнесам чи приватним організаціям» [21, с. 90].

Корупція (лат. *corruptio* – підкуп) – порушення суб'єктами суспільних відносин правил і норм, передусім юридичних, у корисливих

інтересах з метою отримання певних вигод... В інтегральному вигляді корупцію визначають як використання посадовими особами владних повноважень в особистих інтересах [16, с. 197].

Семюел Хантінгтон дає наступне визначення: «корупція – це поведінка державних чиновників, яка відхиляється від загальноприйнятих норм заради досягнення приватної мети» [2, с. 70].

У 1996 році новопризначений президент Світового банку Джейме Вулфенсон виголосив промову, в якій назвав «ракову пухлину корупції» головною перешкодою для економічного розвитку бідних країн. Чиновникам Світового банку, ясна річ, ще з моменту заснування їхньої організації було добре відомо, що корупція – велика проблема в багатьох розвиткових країнах і що зовнішня допомога та позики часто-густо осідають пряминьо в кишенях чиновників тих країн, допомагати яким вони призначалися. Проте ще до виступу Вулфенсона серед експертів з питань розвитку здобула визнання думка, згідно з якою зарадити цій проблемі майже неможливо і певний рівень корупції неминучий і не настільки шкідливий, щоб заважати економічному зростанню [21, с. 90].

Одним з інструментів вивчення та привернення уваги громадськості до проблеми корупції є проведення соціологічних досліджень та висвітлення їх результатів. За часів незалежності України проведено багато різних досліджень щодо поширення корупції. Корупцію важко виміряти одним універсальним методом. Існує багато різних підходів до дослідження проявів та поширення корупції. Від соціологічних опитувань щодо ставлення до корупції як явища до формування індексів рівня корупції з можливістю порівняння між різними країнами як в один і той же час, так і в динаміці (моніторингові дослідження).

Опитування проведене Соціологічною групою «Рейтинг» на тему «Успіх чи ні? Як українці оцінюють реформування органів правопорядку та підтримку ЄС» (24–29 вересня 2024 року) показало, що 74% респондентів вважають боротьбу з корупцією найбільш важливою для України реформою. Реформи у сфері національної безпеки, оборони та судової системи також отримали по 36% підтримки, тоді як реформи поліції та митниці є пріоритетними для 10% респондентів [19].

За результатами опитування проведеного Київським міжнародним інститутом соціології (КМІС) на замовлення Програми сприяння громадській активності «Долучайся!» у співпраці з Проектом USAID «Підтримка організацій-лідерів у протидії корупції в Україні «ВзаємоДія» (SACCI) на тему: «Стан корупції в Україні 2023: сприйняття, досвід, ставлення». 89% опитаних громадян корупцію вважають найсерйознішою проблемою для України і вона стоїть на другому місці після проблеми повномасштабної війни, розв'язаної росією проти України (96%). Головним і найсерйознішим типом корупції, на думку опитаних респондентів, є політична корупція (81%). Щодо поширеності корупції, то 93% респондентів (сума частково розповсюджена,

скоріше розповсюджена та дуже розповсюджена) вважають, що корупція є широко розповсюдженою по всій Україні [17].

За результатами репрезентативного опитування населення України 2023 року, що проводиться Інститутом соціології НАН України в рамках національного щорічного моніторингового опитування з 1992 року, ми бачимо, що 81,0% опитаних погоджуються з твердженням, що більшість людей спроможна збрехати, щоб просунутися по службі [18, с. 329].

Так, за результатами соціологічного дослідження «Уявлення українців про культуру доброчесності», проведеного Соціологічною групою «Рейтинг» (20–23 вересня 2024 року), рівень доброчесності за шкалою від 0 (відсутня культура доброчесності) до 10 (дуже високий рівень культури доброчесності) доброчесність державних служб загалом опитані українці оцінили у 4,9 бали.

51% опитаних вважає, що одним з основних принципів, якими мають керуватись держслужбовці є чесність. 38% висловили думку, що основними принципами має бути відповідальність, ще 34% вказали професіоналізм. Кожен четвертий опитаний зазначив про необхідність держслужбовців керуватися принципом прозорості у роботі. Вміння ефективно комунікувати з громадянами відзначили 16%, необхідність регулярного звітування про результати діяльності – 12%, швидкість прийняття рішень – 7%, відкритість до критики – 4% [20].

На думку 45% респондентів, держслужбовці у прийнятті рішень переважно керуються особистою вигодою, ще близько 20% вважають, що службовими інструкціями. 34% опитаних вважає, що державні службовці керуються як особистою вигодою, так і службовими інструкціями [20].

На думку більшості опитаних (77%), зростанню доброчесності державних службовців може сприяти жорсткість покарань за корупцію. Заборона займатись державною службою, у випадку викриття корупційного правопорушення, сприятиме зростанню доброчесності на думку 32% опитаних. Суворість покарань тих, хто дає хабарі вбачають дієвою 20%. Збільшення регулярності перевірок, спрямованих на виявлення корупції вважають ефективним 16%, підвищення прозорості звітності, діджиталізацію процесів ухвалення рішень – 14%, підняття заробітної плати державним службовцям – 8%, запровадження принципу анонімності та колегіальності при ухваленні рішень – 2% і 4% відповідно [20].

Результати репрезентативного опитування населення України 2023 року, що проводиться Інститутом соціології НАН України в рамках національного щорічного моніторингового опитування з 1992 року, підтверджують вище зазначені дані, так 63,8% опитаних погоджуються з твердженням, що більшість людей здатні піти на нечесний вчинок заради власної вигоди [18, с. 329].

Серед найважливіших показників вимірювання корупції є «Business International index, який складається Economist Intelligence Unit та

включає оцінку рівня корупції в різних країнах; ICRG, який щорічно публікується компанією Political Risk Services Inc.; WGI та особливо аспект щодо корупції ССІ, що щорічно публікується Світовим банком; Global Corruption Barometer (GCB), який є публічним опитуванням, і CPI, який вимірює рівень передбачуваної корупції в державному секторі та опублікований ПІ» [25].

36 балів зі 100 можливих отримала Україна в Індексі сприйняття корупції (Corruption Perceptions Index – CPI) за 2023 рік, і тепер наша країна посідає 104 місце поміж 180 країн. Зростання України на 3 бали – один із найкращих результатів за минулий рік у світі. Також, Україна стала однією з 17 країн в цьогорічному CPI, що продемонстрували свій найкращий показник за увесь час.

Так само 36 балів за результатами цьогорічного дослідження мають Алжир, Бразилія та Сербія. На один бал нас випереджають Албанія, Аргентина, Білорусь, Гамбія, Ефіопія та Замбія – всі вони мають по 37 балів. А на бал менше, ніж Україна, – Боснія і Герцеговина, Домініканська Республіка, Єгипет, Непал, Панама, Сьєрра-Леоне та Таїланд.

Світові лідери та аутсайдири Індeksu сприйняття корупції 2023 майже не змінилися. Очолює список Данія із 90 балами. За нею йдуть Фінляндія, яка набрала 87 балів, Нова Зеландія із 85 балами та Норвегія з 84 балами.

Аутсайдири в цьогорічному дослідженні теж залишилися незмінними. Сомалі втратило 1 пункт і з 11 балами посідає останнє 180 місце. А до Південного Судану та Сирії, які набрали по 13 балів та посідають 177 сходинку, цьогоріч додалася Венесуела з такими ж показниками.

З часів Революції Гідності і початком великого реформування, за 10 років Україна додала загалом 11 балів у дослідженні. Зростання навіть під час повномасштабної війни в Індексі сприйняття корупції – 2023 стало можливе завдяки активній роботі антикорупційних та інших державних органів [3].

Автори вже згадували, в статті «Українська держава між імперативами демократії та повоєнної модернізації» у співавторстві з Федорченко-Кутуєвим П. та Хом'яком А., думку українського соціолога, директора Інституту соціології НАН України Євгена Головахи, який в інтерв'ю виданню «Дзеркало тижня» щодо дилеми, яка постала перед українськими ЗМІ: або говорити правду про масштабну корупцію в Україні й домагатися реальних перемог над нею, або знизити гучність, щоб не відлякати союзників та партнерів і мимохіть не викликати зниження постачання озброєнь і фінансової підтримки, відзначив, «що коли ми викриватимемо випадки корупції, підтримка не знизиться. Навпаки, наші партнери зрозуміють, що Україна хоче не тільки виграти війну, а й остаточно зробити свій вибір на користь європейського модерну. Відтак, викриття корупції не знизить підтримку, а, навпаки, покаже, що Україна справді відповідає всім критеріям країни-кандидата в члени ЄС» [23, с. 163].

Висновки. Корупція вже давно залишається однією з найбільших проблем України та темою соціологічних досліджень як в Україні, так і на міжнародному рівні. Важливим аспектом дослідження є їх практична реалізація та запровадження тих рекомендацій, які готують дослідники на основі емпіричних даних. Залишається важливим аспектом небайдужість громадськості та максимальна включеність в процеси боротьби з корупцією на всіх рівнях, як на місцевому, так і на рівні країни.

Існує думка, що корупцію неможливо повністю подолати, але потрібно робити все можливе для мінімізації цього негативного суспільного феномену: від привернення уваги до конкретних дій, з метою поступового зменшення та, в кінцевому випадку, викоренення цієї соціальної хвороби суспільства.

Список використаної літератури

1. Вебер М. Протестантська етика і дух капіталізму / пер. з нім. О. Погорілий. Київ : Наш формат, 2018. 216 с.
2. Гантінгтон С. Політичний порядок у мінливіх суспільствах / пер. з англ. Цимбал Т. Київ : Наш формат, 2020. 448 с.
3. Індекс сприйняття корупції CPI-2023. *Transparency International Ukraine* : веб-сайт. URL: <https://cpi.ti-ukraine.org/> (дата звернення: 29.10.2024).
4. Камлик М. І., Невмержицький Є. В. Корупція в Україні. Київ : Знання, КОО, 1998. 179 с.
5. Корупційні ризики у сфері оподаткування (соціологічне дослідження) : монографія / Балан Р. О. та ін. Київ : «МП Леся», 2008. 208 с. <https://ela.kpi.ua/bitstream/123456789/6212/1/09-4-20.pdf>
6. Кутуєв П., Макаренко Д., Северинчик О. Держава, що сприяє розвитку: чи можливо подорож зі Східної Азії до Східної Європи? *Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право.* 2018. № 2. С. 55–72.
7. Кутуєв П. В. Трансформації модерну: інституції, ідеї, ідеології : монографія. Херсон : Видавничий дім «Гельветика», 2016. 516 с.
8. Мельник М. І. Корупція: сутність, поняття, заходи протидії : монографія. Київ : Атіка, 2001. 304 с.
9. Мельник М. І. Хабарництво: загальна характеристика, проблеми класифікації, удосконалення законодавства. Київ : Парламентське вид., 2000. 256 с.
10. Нариси новітньої історії України, 1991–2021 : зб. ст. / за ред. М. Мінакова, Г. Касьянова та М. Роджанські. Київ : Laurus, 2021. 344 с.
11. Невмержицький Є. В. Корупція як соціально-політичне явище: особливості проявів і механізми подолання в сучасній Україні : автореф. дис. ... канд. політ. наук : 23.00.02 ; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. Київ, 1999. 19 с.
12. Пиголенко І. В. Корупція, як перепона реалізації реформ та модернізації влади в Україні. *Нові нерівності – нові конфлікти: шляхи подолання* : тези доповідей учасників III Конгресу Соціологічної асоціації України, м. Харків, 12–13 жовтня 2017 р. Харків, 2017 С. 225–226.
13. Пиголенко І. В. Хабарництво як соціальний феномен сучасного суспільства. *Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут». Політологія. Соціологія. Право.* 2009. № 4. С. 113–121.

14. Прогрес у боротьбі з корупцією та судовій реформі в Україні Червень 2024 року. *Transparency International Ukraine* : веб-сайт. URL: https://baselgovernance.org/sites/default/files/2024-06/240610%20Ukraine%20anticorruption%20update_UA%20version.pdf (дата звернення: 29.10.2024).

15. Сміт А. Багатство народів. Дослідження про природу та причини добробуту націй / пер. з англ. О. Васильєв, М. Межевікіна, А. Малівський. Київ : Наш формат, 2018. 736 с.

16. Соціологічна енциклопедія / укладач В. Г. Городяненко. Київ : Академвидав, 2008. 456 с.

17. Стан корупції в Україні 2023: сприйняття, досвід, ставлення. *Програма сприяння громадській активності «Долучайся!»* : веб-сайт. URL: <https://engage.org.ua/stan-koruptsii-v-ukraini-2023-sprujniattia-dosvid-stavlennia/> (дата звернення: 29.10.2024).

18. Українське суспільство в умовах війни. Рік 2023 : колективна монографія / С. Дембіцький та ін. ; за ред. Є. Головахи, С. Макеєва. Київ : Інститут соціології НАН України, 2023. 343 с.

19. Успіх чи ні? Як українці оцінюють реформування органів правопорядку та підтримку ЄС (24–29 вересня 2024 року). *Соціологічна група «Рейтинг»* : веб-сайт. URL: <https://ratinggroup.ua/research/ukraine/uspih-chi-ni-yak-ukrayinci-ocinyuyut-reformuvannya-organiiv-pravoroгуadku-ta-pidtrimku-yes.html> (дата звернення: 29.10.2024).

20. Уявлення українців про культуру доброчесності (20–23 вересня 2024 року). *Соціологічна група «Рейтинг»* : веб-сайт. URL: https://ratinggroup.ua/files/ratinggroup/reg_files/rg_integrity_092024.pdf (дата звернення: 15.10.2024).

21. Фукуяма Ф. Політичний порядок і політичний занепад. Від промислової революції до глобалізації демократії / пер. з англ. Р. Корнута, Т. Цимбал. Київ : Наш Формат, 2019. 608 с.

22. Шевчук О. Реформа децентралізації в Україні як елемент правового механізму подолання корупції. *Актуальні проблеми правознавства*. 2023. № 3. С. 130–135.

23. Fedorchenko-Kutuev P., Pygolenko I., Khomiak A. Ukrainian State Between the Imperatives of Democracy and Post-War Modernization. *Ideology and Politics Journal*. 2023. № 1. P. 148–171.

24. Gorodnichenko, Y., Sologoub I., Weder di Mauro B. (eds) *Rebuilding Ukraine: Principles and Policies*. Paris Report 1. Paris. London : CEPR PRESS. 2022. 445 p.

25. Spyromitros E., Panagiotidis M. The impact of corruption on economic growth in developing countries and a comparative analysis of corruption measurement indicators. *Cogent Economics & Finance*. 2022. Volume 10, Issue 1. DOI: <https://doi.org/10.1080/23322039.2022.2129368>

Pygolenko I. V., Pygolenko Yu. A. Study of corruption in Ukraine: challenges of today's

The article is devoted to the consideration of the spread of corruption in public authorities, the impact of reforms on the fight against corruption, the analysis of the results of sociological research on the attitude of Ukrainians to corruption in public authorities and the integrity of civil servants.

The article substantiates the relevance and necessity of a sociological study of the problem of corruption in order to measure it and draw the public's attention to overcoming it.

The impact of reforms in the public administration system on the level of spread of corruption in public authorities from local to national levels is described.

The article analyzes the results of the latest research on corruption, the assessment and attitude of Ukrainians to corruption, the indicators of measuring corruption and the place of Ukraine in the study "Corruption Perceptions Index".

The article uses the results of sociological surveys conducted by the Sociological Group "Rating" on the following topics: "Perceptions of Ukrainians about the culture of virtue" (September 20-23, 2024), "Success or not? How Ukrainians evaluate law enforcement reform and EU support" (September 24-29, 2024); by the Kyiv International Institute of Sociology (KIIS) at the request of the Program for the Promotion of Public Activity "Join!" in cooperation with the USAID Project "Supporting organizations-leaders in combating corruption in Ukraine "VzayemoDiya" (SACCI) on the topic: "The state of corruption in Ukraine 2023: perception, experience, attitude"; by the Institute of Sociology of the National Academy of Sciences of Ukraine within the framework of the national annual monitoring representative survey of the population of Ukraine (2023).

Despite a significant amount of scientific research in the field of anti-corruption, implementation of anti-corruption reforms, creation of new bodies aimed at fighting corruption in Ukraine, this problem does not lose its relevance and the need to continue scientific research.

Key words: *corruption, power, state, reform, decentralization, integrity, research of corruption.*